

**تبیین اجتماعی - فرهنگی هم‌جواری شغلی با مصرف مواد مخدر و تصادفات جاده‌ای ناشی از آن
(مورد مطالعه رانندگان کامیون استان کرمان)**

مریم یزدان‌شناس^۱

سید محسن بنی‌هاشمی^۲

حسن خیری^۳

خلیل میرزایی^۴

تاریخ وصول: ۹۸/۱۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۰/۰۷

چکیده

مصرف مواد مخدر و پیامدهای ناشی از آن، از عمده‌ترین معضلات اجتماعی و اقتصادی جوامع به شمار می‌آید. پدیده تصادفات جاده‌ای و علل و پیامدهای ناشی از آن نیز، به عنوان دیگر معضلات جامعه کنونی ما به شمار می‌رود. صرف‌نظر از عواملی چون ایمنی و استاندارد خودروها و راه‌ها، عامل انسانی یکی از پر رنگ‌ترین عوامل بروز تصادفات جاده‌ای به‌شمار می‌رود. پژوهش حاضر با هدف تبیین علل گرایش رانندگان کامیون در استان کرمان به مصرف مواد مخدر و پیامدهای ناشی از آن انجام گردید. روش پژوهش کیفی و روش جمع‌آوری اطلاعات از طریق مصاحبه با ۲۰ نفر از رانندگان کامیون استان کرمان می‌باشد که با روش انتخاب هدف‌مند و تا رسیدن به مرحله اشباع نظری انجام گردیده است. یافته‌های این پژوهش نشان داد که نوعی هم‌جواری شغلی بین مصرف مواد و شغل رانندگی کامیون احساس می‌گردد. این هم‌جواری باعث تقویت باورهای کلیشه‌ای در مورد التزام مصرف مواد مخدر برای غلبه بر خستگی و افزایش توان جسمی می‌گردد. از جمله پیامدهای هم‌جواری شغلی در مصرف مواد مخدر، تصادفات مرگبار جاده‌ای، معضلات شغلی و زندان می‌باشد.

واژگان کلیدی: هم‌جواری شغلی، مصرف مواد، رانندگان، تصادف، مواد مخدر.

۱- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی گروه‌های اجتماعی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲- دانشیار دانشکده ارتباطات و رسانه، دانشگاه صدا و سیما، تهران، ایران. (نویسنده مسؤل). smohsenb@yahoo.com

۳- دانشیار گروه جامعه‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۴- دانشیار گروه جامعه‌شناسی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران.

مقدمه

یکی از مسائلی که در حال حاضر در سراسر دنیا در حال افزایش است، نگرانی استفاده از مواد مخدر و ایمنی ترافیک به وجود آمده از آن است. مصرف الکل و رانندگی در سراسر دنیا به خوبی مورد مطالعه قرار گرفته و بعنوان یک عامل خطر آفرین در رانندگی شناخته شده است اما اختلال ناشی از مصرف دارو و مواد مخدر در بیش تر کشورهای دنیا نگران کننده شده است. امروزه اعتیاد یکی از مشکلات بزرگ جوامع کنونی است و خساراتی که این معضل یا مسأله اجتماعی به جا می‌گذارد، بسیار بغرنج و چند جانبه می‌باشد. مواد و داروهای مخدر بر عملکرد مغز تأثیر گذاشته و ممکن است منجر به اختلالات زیادی شود از جمله این اختلال در رانندگی است و مواردی چون تأخیر در زمان واکنش و پردازش اطلاعات، کاهش عملکرد شناخت و ادراک، کاهش توجه و توانایی کنترل وسیله نقلیه و در نهایت منجر به سوانح ترافیکی و رانندگی می‌شود. سوانح ترافیکی و تلفات ناشی از آن یکی از چالش‌های کنونی جوامع بشری است که سلامت انسان‌ها را به خطر انداخته و هزینه‌های اقتصادی زیادی را بر اقتصاد کشورها تحمیل نموده است.

ایران از جمله کشورهایی است که بیش‌ترین میزان مرگ و میر ناشی از تصادفات رانندگی در آن گزارش می‌شود (شمسا و همکاران، ۲۰۱۱). سالیانه به طور متوسط ۴۴ مورد در هر صد هزار نفر در اثر تصادفات رانندگی در ایران می‌میرند که این میزان بسیار بالاتر از برآورد جهانی (۲۲/۶ مورد در هر صد هزار نفر) است (بهالا و همکاران، ۲۰۰۹). استان کرمان بالاترین میزان مرگ ناشی از حوادث ترافیکی را در سطح کشور داشته است (جعفری و نقوی، ۲۰۰۶). تصادفات رانندگی و مرگ و میر ناشی از آن در استان کرمان در دهه‌های گذشته رشد فزاینده‌ای داشته است که رفتار پر خطر از جمله عوامل مهم در بروز این تصادفات برآورد شده‌اند (محمدی، ۲۰۱۰). رفتار مخاطره‌جویانه به‌عنوان عامل انسانی در مصرف کنندگان مواد مخدر و یا مشروبات الکلی، می‌تواند به شکل‌های مختلف بروز می‌نماید، از جمله: سرعت و سبقت غیر مجاز، عدم رعایت حق تقدم، انحراف به چپ، عبور از چراغ قرمز، عدم توانایی در کنترل احساسات هیجانی از قبیل خشم یا عصبانیت، متأسفانه رانندگان ناهشیار، با انجام این گونه تخلفات، مشکلات عدیده‌ای را برای جامعه به بار می‌آورند و موجب کشته شدن و مصدومیت شدید خود و افراد دیگر می‌گردند. به‌طور جد امروزه اعتیاد یکی از مشکلات بزرگ جوامع کنونی است و خساراتی که این معضل یا مسأله اجتماعی به جا می‌گذارد از جهات فراوانی زیانبار است. مواد و داروهای مخدر بر عملکرد مغز تأثیر گذاشته و ممکن است منجر به اختلالات زیادی شود از جمله این اختلال در رانندگی است و مواردی چون تأخیر در زمان واکنش و پردازش اطلاعات، کاهش عملکرد شناخت و ادراک، کاهش توجه و توانایی کنترل وسیله نقلیه و در نهایت منجر به سوانح ترافیکی و رانندگی می‌شود. هدف اصلی این پژوهش تبیین اثرات هم‌جواری شغلی با مصرف مواد مخدر و تصادفات جاده ای ناشی از آن می‌باشد که با اهداف فرعی زیر، دنبال می‌گردد:

تبیین اجتماعی - فرهنگی هم‌جواری شغلی با مصرف مواد مخدر و تصادفات جاده‌ای ...

- ۱- بررسی تجارب زیسته رانندگان از نحوه و میزان مصرف مواد و علل گرایش به مصرف مواد.
- ۲- بررسی شرایط و زمینه‌های گرایش افراد (رانندگان)، به مصرف مشروبات الکلی و مواد مخدر.
- ۳- بررسی راهبردهای مشارکت‌کنندگان در تحقیق، برای حل مشکلات ناشی از مصرف مواد یا مشروبات الکلی.
- ۴- بررسی پیامدهای فردی و اجتماعی ناشی از مصرف مواد و مشروبات الکلی برای رانندگان و جامعه.

مرور مبانی نظری و تجربی پژوهش، محقق را در تبیین مناسب مسأله کمک می‌کند. در زیر به برخی از پژوهش‌های انجام گرفته در این حوزه اشاره می‌شود:

عالایی خرایم (۱۳۹۷)، تحقیقی با عنوان، تدوین مدل مصرف مواد مخدر سبک و سنگین بر اساس پیش‌آیندهای فردی و محیطی، انجام داده است. این پژوهش، از نوع تحقیقات کاربردی - پیمایشی می‌باشد. یافته‌های این تحقیق نشان داد که، متغیرهای نظارت منفی خانواده، تعارضات خانوادگی، مصرف مواد در خانواده، نقش منفی محله و همسالان منحرف با میانجی‌گری منبع کنترل بیرونی، اهمال کاری تحصیلی، فرسودگی تحصیلی و نگرش مثبت به مواد، اثر مستقیم معنادار بر مصرف مواد سبک و سنگین دارند. بیش‌ترین تأثیر، از آن متغیر نظارت منفی خانواده بر مصرف مواد و متغیر نگرش مثبت به مواد، می‌باشد. اسد امرجی (۱۳۹۷)، در رساله خود با عنوان، مدل درک خطر رانندگان با توجه به ویژگی‌های خطرات جاده و خصوصیات رفتاری، که تحقیقی از نوع آزمایشگاهی و شبیه‌سازی است، به این نتیجه رسید که توسعه ممیزی ایمنی و راهکارهای ایمنی در خصوص ویژگی‌های خطر و آموزش‌های روان‌شناختی به رانندگان کاربرد دارد و می‌تواند از تصادفات ضعف در شناخت و درک خطر نظیر تصادفات با عابر پیاده، حیوانات و موانع ثابت به خصوص در مورد رانندگان جوان و کم تجربه پیش‌گیری نماید. روشن فکر (۱۳۹۷)، پایان‌نامه خود تحت عنوان، تحلیل نابرابری‌های تصادفات جاده‌ای و پیامدهای سلامت آن در ایران و تعیین‌کننده‌های اجتماعی آن‌ها بر اساس مدل سازمان جهانی بهداشت، انجام داد. روش پژوهش این مطالعه، پیمایشی می‌باشد و نتایجی که از این تحقیق به دست آمد حاکی از این است که؛ کاهش مصدومیت‌های ناشی از حوادث ترافیکی نیازمند اقداماتی در زمینه‌های مختلف اعم از؛ ایمنی خودروها، ایمنی راه‌ها و نقش عوامل انسانی می‌باشد.

نوروزی (۱۳۹۶)، در پایان‌نامه خود با عنوان، نقش اصلاح سوگیری توجه نسبت به محرک‌های مرتبط با مواد، همراه با و بدون تقویت و تنبیه در کاهش مؤلفه‌های مرتبط با اعتیاد در معتادین به مواد مخدر در حال ترک، با روش پژوهش آزمایشی با دو گروه گواه و طرح پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری به مطالعه ۶۰ نفر که از طریق نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شده بودند، پرداخت. یافته‌های این تحقیق نشان داد که هر سه گروه در متغیرهای سوگیری توجه در پس‌آزمون و پیگیری پیش توجه در پس‌آزمون با یکدیگر تفاوت معناداری دارند. یافته‌های پژوهش شمسعلی‌نیا (۱۳۹۳)، ذیل عنوان، «تبیین

فرآیندی بهبودی در سوء مصرف کنندگان مواد مخدر با روش کیفی (گرندد تئوری)»، نشان می‌دهد که بهبودی، فرآیندی چند بعدی، تعاملی و متأثر از عوامل مختلف دارد. در این پژوهش، طیفی از عوامل تأثیرگذار بر فرآیند بهبودی در سوء مصرف کنندگان مواد مخدر، شناسایی شدند. عوامل بازدارنده شامل بیکاری، داشتن خانواده معتاد، انگ اعتیاد، وسوسه، لغزش و عود، بودند. حمایت‌های خانواده، مشاوره درمانی، مددکاری اجتماعی و مددیاری، عوامل تسهیل کننده را شامل می‌شدند.

میسسیا^۱ (۲۰۰۹). در حال حاضر، هرویین، کوکاین و سایر مواد مخدر سالانه حدود ۲۰۰ هزار نفر را در جهان می‌کشد و باعث از هم پاشیدگی خانواده‌ها و بدبختی هزاران نفر از مردم دیگر می‌شود (گزارش جهانی مواد مخدر^۲، ۲۰۱۲). در واقع سوء مصرف مواد مخدر هزینه‌های اجتماعی - اقتصادی گزافی از طریق اثرات مخرب خود بر سلامت افراد و افزایش جرم و جنایت و مرگ و میر، بر جامعه تحمیل کرده است و در نتیجه به یک تهدید بزرگ برای جوامع تبدیل شده است (آلیسیا و پیتر^۳، ۲۰۱۰). با وجود منابع عظیم دولتی اختصاص داده شده برای جلوگیری از گسترش سوء مصرف مواد مخدر، سوء مصرف مواد مخدر در افراد با هر رده سنی، وضعیت اقتصادی، سطح تحصیلاتی، نوع نژاد و منطقه، در حال گسترش است (جانستون^۴ و دیگران، ۲۰۰۶). بررسی علل سوء مصرف مواد مخدر در جوانان از این نظر حیاتی است که سوء مصرف مواد در جوانان مسائل چندی در سلامتی و بهزیستی آنان از قبیل افزایش خطر آسیب و مرگ از طریق خشونت بین فردی، تصادفات جاده‌ای، افزایش رفتارهای پر خطر جنسی، حاملگی ناخواسته، ابتلا به بیماری‌هایی چون ایدز و مسائل و مشکلات تحصیلی را افزایش می‌دهد (میلر، لستینگ و اسمیت^۵، ۲۰۰۱).

با مروری در ادبیات سوء مصرف مواد مخدر و اثرات آن و شیوه‌های پیش‌گیری، به طیف وسیعی از پژوهش‌ها برمی‌خوریم که هر یک جنبه‌ای از این پدیده‌ی پیچیده‌ی اجتماعی را بررسی کرده‌اند. برخی به تبیین مبانی نظری آن پرداخته‌اند (چیسین^۶، ۲۰۰۷؛ ولکو^۷، ۲۰۰۵). برخی دیگر از آنان جنبه‌های رفتاری آن را مد نظر قرار داده‌اند (وینگر^۸، ۲۰۰۵؛ بیدرمن^۹، ۲۰۰۱). افرادی دیگر نیز هم‌چون گلدشتین^{۱۰} (۲۰۰۵) و گلدشتین و ولکو (۲۰۰۲) و (وینکلر^{۱۱}، ۲۰۰۴؛ رسی^{۱۲}، ۲۰۰۴)، سعی کرده‌اند تا سوء مصرف

- 1- Maithya
- 2- World Health Organization
- 3- Alicia & Peter
- 4- Johnston
- 5- Miller Lesting & Smit
- 6- Chassin
- 7- Volkow
- 8- Winger
- 9- Beiderman
- 10- Goldsten
- 11- Winkler
- 12- Rossi

مواد مخدر را در قالب مدل‌های ریاضی و پویا قاعده‌مند کنند. پاره‌ای پژوهش‌ها (سوارتز^۱، ۲۰۰۳) هم، جنبه‌ی جرم‌شناختی را مبنای بررسی خود قرار داده‌اند. در نهایت حجم زیادی از پژوهش‌ها (فریدمن^۲، ۲۰۰۳؛ اسلوز^۳، ۲۰۰۰) به بررسی راهکارها و استراتژی‌های درمان و پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر پرداخته‌اند. سوسمان^۴ و همکاران (۲۰۰۹)، تحقیقی با عنوان، پیش‌بینی‌های همزمان استفاده از مواد مخدر و الکل در ایالات متحده و روسیه، به منظور شناخت عوامل فردی و اجتماعی مؤثر به مواد مخدر، در بین دانش‌آموزان دبیرستانی روسیه و ایالات متحده آمریکا با استفاده از روش پیمایشی انجام داده‌اند. نتایج این تحقیق نشان داد که مصرف سیگار و الکل برای اولین بار، سوء مصرف مواد در خانواده، استفاده از مواد مخدر در میان دوستان همبستگی مثبتی با گرایش فرد به اعتیاد دارد.

مارتینز^۵ و همکاران (۲۰۰۸)، پژوهشی با عنوان، اکستازی نوجوانی و سایر موارد استفاده از مواد مخدر در نظرسنجی ملی والدین و جوانان: نقش حساس شدن، نظارت والدین و استفاده از مواد مخدر همسالان، انجام دادند. این تحقیق با استفاده از روش پیمایشی انجام شده است. حجم نمونه در این پژوهش ۵۰۴۹ نفر از نوجوانان ۱۲-۱۸ سال معتاد به مواد مخدر بوده است. این پژوهش نشان داده شد، نوجوانانی که از نظارت بیشتر والدین برخوردارند و دارای رابطه‌ی کمی با دوستان معتاد خود هستند و سطوح کم‌تری از احساس جویی را دارند کم‌تر گرایش به مواد مخدر دارند. تامسون و آسلاندر^۶ (۲۰۰۷)، پژوهشی با عنوان، عوامل پرخطر برای الکل و استفاده از آن در نوجوانان در مراقبت‌های پرستاری، با استفاده از روش پیمایشی انجام دادند. یافته‌ها نشان داد که عواملی چون فرار از مدرسه، اخراج از مدرسه، درگیری با معلمان، تکرار مداوم یک پایه تحصیلی، دوستان الکل نوشیده و دوستانی که از ماری جوانا استفاده می‌کنند پیش‌بینی‌کننده‌های قوی مصرف الکل، ماری جوانا یا هر دوی آن‌ها بوده است و سوءاستفاده جنسی به استفاده نوجوانان از الکل، ماری جوانا و یا هر دوی آن‌ها مربوط نمی‌شود.

مرتین معتقد است که فقر باعث جرم و کجروی اجتماعی می‌شود. چرا که فشار ساختاری جامعه به افراد از طریق تشویق‌ها و تبلیغاتی که درباره اهداف فرهنگی انجام می‌دهد باعث کجروی می‌شود. آنومی در دیدگاه مرتین زمانی اتفاق می‌افتد هنجارهای اجتماعی با واقعیت اجتماعی در ستیزند و از این طریق بر افراد جامعه فشار وارد می‌شود (مردانی، ۱۳۹۴: ۳۳). به نظر دورکیم علت آشکار تحقق آنومی، تحولات شتاب‌زده اقتصادی است که تولید فقر می‌کند. پدیده فقر نوعی عامل ثبات بخش را در جامعه ایفا می‌کند و عناصری که وجود فقر را تحمل ناپذیر می‌کند (سلیمی و داوری، ۱۳۹۴: ۳۲۶). بر اساس نظریه مبادله، «مبادله، عملیاتی است که از طریق آن شخص یا گروهی خدمت یا کالایی را به گروه یا شخصی

- 1- Swatz
- 2- Fridmann
- 3- Sloves
- 4- Sussman
- 5- Martins
- 6- Tompson & Auslander

دیگر در مقابل دریافت کالا یا خدمتی هم‌ارز، تسلیم می‌دارد. هر یک از طرفین مبادله امتیازی می‌یابد، چه به نظرش کالایی که دریافت داشته حائز مبادله‌ای بیش‌تری نسبت به آن چه تسلیم داشته، می‌باشد (بیرو، ۱۳۸۰: ۱۲۳).

ادوین ساترلند معتقد است که، رفتار انحرافی مانند سایر رفتارهای اجتماعی از طریق هم‌نشینی و پیوستگی با دیگران آموخته می‌شود. ساترلند رفتارهای بزه‌کارانه را ناشی از تماس با اشخاص در اثر فرآیند یادگیری می‌داند که مخصوصاً از روابط داخل یک گروه محدود نظیر مدرسه، کوچه، محله تعلیم گرفته می‌شود. ساترلند هم چنین معتقد است که مردمی که مرتکب قانون شکنی می‌شوند مطمئناً نسبت به کسانی که مرتکب قانون شکنی نمی‌شوند ارتباط بیش‌تری با قانون شکنان دارند (مردانی، ۱۳۹۴: ۳۴). بر اساس نظریه هم‌نشینی و تقویت افتراقی رابرت برگس و رونالد ایکرز^۱ پیش از هر چیز، مدعی است که شخص زمانی کج‌روانه رفتار کردن را برمی‌گزیند که برای مورد تشویق قرار گرفته، یا تنبیه نشده باشد. در گذشته و در شرایط مشابه انجام چنین رفتاری این نظریه بر وقوع این یادگیری از طریق فرآیندهای زیر تأکید می‌ورزد:

۱- فراگیری تعریف‌های شناختی. ۲- تقلید. ۳- هم‌نشینی افتراقی.

مفهوم هم‌نشینی افتراقی در این الگو و الگوی ساترلند حیطه گسترده‌ای دارد مثلاً تبیین این نکته که چرا بسیاری از بزه‌کاران پس از رهایی از زندان، دوباره به کنش متقابل با معاشین پیشین و کج‌رو خویش رو می‌آورند و مجدداً به ارتکاب جرم دست می‌زنند (سلیمی، و داوری ۱۳۹۴: ۴۰۱). والتر میلر اعتقاد دارد که انحراف^۲ نوعی واکنش افراطی است که با مناسبات فرهنگی طبقه پایین جامعه ارتباط دارد. وی علت ظهور و دوام این خرده فرهنگ را در نیاز جامعه به نیروی کارگران نیمه ماهر می‌داند که باید کار سخت و تکراری کنند. به اعتقاد میلر، پدران در خانواده‌های طبقات پایین از منزلت اجتماعی بالایی برخوردار نیستند و به طور کامل در پرورش فرزندان و در حمایت اقتصادی از خانواده به اندازه مردان سایر طبقات اجتماعی مشارکت ندارند. پسران این خانواده‌ها نیز از آزادی بیش‌تری برای ترک خانه برخوردارند. آن‌ها هم‌چنین نسبت به بچه‌های طبقه متوسط برای انجام بعضی از بزه‌کاری‌ها که بیش‌تر مربوط به بزرگسالان است مستعدترند. به اعتقاد میلر آن چه باعث می‌شود جوانان طبقه پایین بزه‌کار شوند، شدت توجه و دل‌بستگی آن‌ها به ارزش‌های طبقه پایین جامعه است (محسنی‌تبریزی، ۱۳۸۳: ۸۶).

روش

در میان گونه‌های مختلف تحقیق کیفی، روش نظریه زمینه‌ای (GT)، از جمله روش‌هایی برای محققین می‌باشد که در صدد شناخت دقیق و منظم دیدگاه‌ها و معانی افراد در یک موقعیت خاص را

1- Robert. Burgess & Ronald. Akers
2- Deviance

دارند. این روش با خصوصیتی نظیر درگیری کامل محقق با موضوع مطالعه و امکان به‌کارگیری روش‌های متعدد و متنوع جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها اعم از کیفی و کمی و امکان تحلیل مجدد و رفت و برگشت بسیار میان نظریه و میدان، می‌کوشد تا شناخت نظری دقیقی از پدیده‌های مورد مطالعه برای محقق فراهم کند.

از آنجایی که در تحقیق حاضر هدف محقق کشف، شناخت و توصیف علل و زمینه‌های گرایش به مصرف مواد در بین رانندگان کامیون دارد، به دلیل نو بودن موضوع تحقیق و نیز استخراج نظریه یا نظریاتی جدید (زیرا در روش بنیانی، گاهی ممکن است، هیچ نظریه‌ی جدیدی ارائه نگردد و صرفاً به مقایسه یافته‌های تحقیق با نظریات پیشین، پرداخته شود)، بر اساس اطلاعاتی که رانندگان کامیون در استان کرمان؛ در اختیار محقق قرار می‌دهند، یا تأیید و یا حتی ردّ نظریات قبلی، این روش برای پژوهش انتخاب گردید. در واقع نظریه بنیانی از خاصیتی برخوردار است و آن جنبه فرآیندی است. یعنی فرآیند و جریان شکل‌گیری معنا در ذهن کنشگران را بر بسترها و تعاملات، پس زمینه‌ها و استراتژی‌های کنشی آنان دنبال کرده و یک مدل پارادایمی از شرایط را ارائه می‌کند. مشارکت کنندگان این پژوهش با روش انتخاب هدفمند و در نظر گرفتن اشباع نظری، از میان ۲۰ نفر از رانندگان کامیون، انتخاب گردیدند.

یافته‌ها

کدگذاری باز^۱؛ کدگذاری باز یا کدگذاری بدوی عبارت است از فرو شکستن داده‌های کیفی به بخش‌های مجزا، بررسی دقیق آن‌ها و مقایسه آن‌ها برای یافتن شباهت‌ها و تفاوت‌هایشان (اشتراوس و کوربین ۱۹۹۸). سه روش برای نام‌گذاری مقوله‌ها وجود دارد: ۱- استفاده از مفاهیم در نظریه‌های موجود که به آن «مفاهیم برخاسته از نوشته‌ها»^۲ گفته می‌شود؛ ۲- نام‌گذاری از سوی پژوهشگر؛ ۳- استفاده از مفاهیمی که مشارکت کنندگان به کار برده‌اند و اشتراوس و کوربین آن‌ها را «کدهای زنده»^۳ می‌نامند. هم‌چنین سه روش برای بررسی داده‌های خام و انجام کدگذاری باز وجود دارد: ۱- اولین مصاحبه‌ها و مشاهده‌ها «تحلیل خط به خط»^۴؛ ۲- کدگذاری جملات و پاراگراف‌ها ۳- تحلیل کل یک سند، مشاهده یا مصاحبه و پرسش (از کیا و ایمانی، ۱۳۹۰: ۹۴).

در نخستین طریق اولین مصاحبه‌ها، و مشاهده‌ها، «تحلیل خط به خط» می‌شوند. ایجاد زود هنگام مقوله‌ها از طریق تحلیل خط به خط مهم است، زیرا مقوله‌ها پایه‌ی نمونه‌گیری نظری می‌شوند. در مصاحبه‌های بعدی یا در مکان‌های مشاهده محقق می‌تواند توجه خود را معطوف به یافتن نمونه‌های پدیده‌ای بکند که مقوله به آن اشاره می‌کند. این روش در مصاحبه‌های انجام شده در این تحقیق، بکار

1- Open coding
2- Literature- Derived Concepts
3- Live Codes
4- Line by Line Analysis

گرفته شده است. مراحل کدگذاری در این پژوهش به این صورت بود که در وهله اول محقق هر مصاحبه را به محض رسیدن به منزل، تایپ و سپس تمام نکات مهم آن را وارد جدول می‌نمود. در مرحله دوم تمام مفاهیم مشترک را پشت سر هم مرتب و مفهومی که مشتمل بر همه داده‌های مشترک باشد را استخراج می‌نمود. سپس مفاهیم را در چتر بزرگ‌تری به نام خرده مقولات و در نهایت از خرده مقولات به مقولات اصلی دست پیدا کردیم. تمام این مراحل در طول انجام گردآوری داده‌ها، به صورت رفت و برگشت و رسیدن به مفاهیم جدید، مورد بازبینی قرار می‌گرفت. جهت اعتبار بخشی به مفاهیم و مقولات مستخرج از تحقیق، نخست نگاهی به کتب و پژوهشگران تخصصی جامعه‌شناسی داشته و در مرحله دوم از هم‌فکری اساتید جامعه‌شناسی و کارشناسانی که با این روش آشنا بودند، و نیز هم‌فکری با خود اعضاء، بهره‌گیری شده است. برای شرح بیش‌تر کدگذاری باز یک مثال از تحقیق را اشاره می‌کنیم.

جدول (۱): نمونه جدول کدگذاری باز

شماره	داده‌های خام	مفاهیم	خرده مقولات	مقولات
۱	علیرضا هشتم و ۲۵ سال دارم. متأهل هشتم و یک فرزند دارم.	راننده جوان متأهل		
۲	راننده هشتم و فوق دیپلم دارم.	تحصیلات دانشگاهی	ناکامی تحصیلی	
۳	وضع اقتصادی هم خدارو شکر خوب هست.	وضع مالی خوب		معضلات شغلی - تحصیلی
۴	از ۱۷ سالگی مواد مصرف می‌کنم	شروع از نوجوانی	اعتماد در نوجوانی	

بعد از مرحله کدگذاری باز، پژوهش‌گر باید میان یک مقوله و مقوله‌های فرعی‌اش پیوند برقرار کند. این کار با بکارگیری یک مدل «پارادایمی»^۱ شامل «شرایط علی»^۲، «پدیده»^۳، «زمینه»^۴، «شرایط مداخله‌گر»^۵، «راهبردهای عمل و تعامل»^۶ و «پیامدها»^۷ انجام می‌شود کاربرد این مدل، پژوهشگر را قادر می‌سازد تا درباره داده‌ها به طور منظم بیاندهد و آن‌ها را به هم مرتبط کند (ازکیا و ایمانی، ۱۳۹۰: ۹۶). در تحقیق حاضر، تیم تحقیق به این نتیجه رسیدند که عامل اصلی و محوری پیوند دهنده مقولات و مفاهیم برآمده از مصاحبه‌های رانندگانی که سابقه تصادفات جاده‌ای با مصرف مواد را داشته‌اند، پدیده «هم‌جواری شغلی» می‌باشد. در جدول زیر به مجموعه مفاهیم و خرده مقولات مشترکی که محقق را به پدیده و مقوله هسته‌ای «هم‌جواری شغلی» رهنمون نمود، اشار می‌کنیم.

- 1- Paradigm Model
- 2- Causal Condition
- 3- Phenomenon
- 4- Context
- 5- Intervening Condition
- 6- Action/Interaction Strategies
- 7- Consequences

تبیین اجتماعی - فرهنگی هم‌جواری شغلی با مصرف مواد مخدر و تصادفات جاده‌ای ...

جدول (۲): سیر از مفاهیم به خرده مقوله و مقولات

مقولات	خرده مقولات	مفاهیم	کد
		رسم بودن مصرف مواد در رانندگان	
	باورهای کلیشه‌ای در مورد مصرف مواد و شغل رانندگی	نظر رایج در مورد مصرف مواد توسط رانندگان	
		حتمی بودن و الزام مصرف مواد توسط رانندگان	
		غیر عقلانی بودن باور به مصرف مواد در رانندگان	
هم‌جواری شغلی	عادی شدگی	عادی بودن مصرف مواد توسط رانندگان در باور عموم	محمد (۴-۸)
		ملازمت اعتیاد با رانندگی	
	رفع خستگی و افزایش فعالیت	مصرف برای رفع خستگی در حین کار	ماشالله (۵-۶)
		اعتیاد در سن ۲۰ سالگی	

پدیده هم‌جواری شغلی؛ منظور از هم‌جواری شغلی، احساس و درک و برداشت رانندگان از ملازمت استعمال مواد مخدر، روان گردان‌ها و مشروبات الکی برای فائق آمدن بر احساس خستگی و کسالت ناشی از رانندگی طولانی مدت در جاده‌های خلوت، می‌باشد. رانندگان مصرف مواد مخدر را راهبردی برای تاب آوردن در برابری خستگی رانندگی و ادامه مسر طولانی و رسیدن به مقصد می‌دانند. هر چند اکثر آن‌ها اذعان داشتند که مصرف مواد فقط در اوایل مصرف حس و درک بهتر و خوشایندی داشت و با گذشت زمان به صورت عادی و اعتیادی مصرف می‌کنند. نتایج پژوهش نشان دهنده آن بود که: ۱- رفع خستگی و افزایش فعالیت، ۲- درک خوشایند از مصرف مواد، ۳- هم‌نشینی، ۴- تقویت افتراقی، از جمله علل مصرف و استعمال مواد مخدر توسط رانندگان می‌باشد. عواملی چون، ۱- باورهای کلیشه‌ای در مورد مصرف مواد و شغل رانندگی ۲- مناسبات فرهنگی طبقه پایین، از عوامل مداخله‌گر این پدیده می‌باشد که راهبردهایی چون، ۱- جبران، ۲- کاهش مصرف یا جایگزینی انتخابی، ۳- پیشنهاد تنبیهی، ۴- حمایت خانوادگی، را در پی دارد. برخی از پیامدهای این راهبردها، ۱- عادی شدگی، ۲- زندان، ۳- ناهم‌نوایی خانوادگی، ۴- معضلات شغلی می‌باشد. مدل پارادایمی زیر، علل، زمینه، شرایط مداخله‌گر، راهبرد و پیامدهای پدیده «هم‌جواری شغلی» را نشان می‌دهد.

شرایط علی بوجود آورنده پدیده هم‌جواری شغلی؛ شرایط علی بوجود آورنده پدیده هم‌جواری شغلی، عبارت اند از:

۱- رفع خستگی و افزایش فعالیت؛ مشارکت کنندگان تحقیق، بر این باور بودند، (یا دست کم در ابتدای شروع به استعمال مصرف مواد بر این باور بودند) که با مصرف مواد مخدر، کسالت باری و خستگی شغلی را راحت‌تر می‌توان تحمل کرد و راندمان کار را بالا برد و مدت زمان بیش‌تری را می‌توان رانندگی کرد.

محمد می‌گوید: رانندگی طولانی مدت مثلاً کرمان- اصفهان که ده ساعته خسته نمی‌شم. تو حالت عادی بدون مصرف مواد بیش‌تر از ۷-۸ ساعت نمی‌شه رانندگی کرد بدنت خسته می‌شه ولی با مصرف مواد هیچ احساس خستگی نمی‌کنی، راحت رانندگی می‌کنی. ماشالله می‌گوید: اولین سالی که راننده شدم خیلی خسته می‌شدم تو راه تا بار رو به مقصد برسونم و دوستای راننده می‌گفتند بیا این تریاک رو بکش راحت‌تر می‌بری و خسته نمی‌شی، منم گرفتم کشیدم دیدم اصلاً خسته نشدم و راحت بار رو رسوندم.

اکبری می گوید: مصرف حس خوبی می‌ده احساس شادابی می‌ده. کلاً حسی که بتونی یک کاری بکنی فعالیت رو زیاد می‌کنه. امید: من اگه روزی ده ساعت رانندگی کنم طوریم نمی‌شه و سمت مواد نمی‌رم ولی بعضی وقتا که می‌خوام آخر ماه پول زیادتری دستم بیاد و مجبور می‌شم روزی بیست ساعت رانندگی کنم و برای همین مواد مصرف کنم که بتونم بیدار بمونم. همان طوری که از مثال‌های بالا مشخص می‌باشد، طمع یا باور به افزایش بهروری کار و خستگی دیرتر با مصرف مواد، عاملی برای استفاده از مخدرها در بین رانندگان مشارکت کننده تحقیق می‌باشد.

۲- درک خوشایند از مصرف مواد؛ قریب به اتفاق مشارکت کنندگان، دلیل اعتیاد به مواد مخدر و عدم تحمل دوری و ترک مصرف این مواد را، تجربه خوشایند و لذت بخش اولیه، عنوان کردند. به گفته اکثر آن‌ها این تجربه خوشایند، در مصرف‌های بعدی و طولانی مدت بعد از آن، تکرار نشد و به نوعی عادی شدگی یا عدم درک لذت و حس خوشایند اولیه را گزارش کردند. به بخش‌های از صحبت‌های مشارکت کنندگان اشاره می‌کنیم:

محمد می‌گوید: این حالت رو (حالت بعد از مصرف مواد) نمی‌شه توضیح داد، چه جوری می‌شند. مثل اینه که شما یک گلی را بو کنین ولی نتونین توضیح بدین چه بویی داره قرص‌های روان‌گردان هم همین طوریه.

قاسم: تجربه خوبی بود و باعث شد که به سمت اون کشیده بشم. حس خیلی جالبی بود احساس خیلی متفاوتی به من داد و تمایل پیدا کردم که دوباره برم سمتش و معتاد بشم. وقتی مواد مصرف می‌کردم دردها و مشکلات جسمی کلاً فراموشم می‌شد و هیچ احساس ناراحتی تو زندگی نداشتم.

جواد: اوایل که مصرف می‌کردم چون مواد باعث بیدار بودنم بود و می‌تونستم بیش‌تر کار کنم خیلی خوب بود چون جوونی خیلی بار می‌بردم و مثل الان نبود. اولین حسم از مصرف تریاک خیلی آرام بخش بود برام مثل قرص استامینوفن که به آدم آرامش می‌ده بود ولی بعداً که مقدار مصرفم رفت بالا و معتاد شدم دیگه حس خوبی نبود.

ماشالله: روزهای اول مصرفم خیلی خوب بود و باعث می‌شد من شاد باشم، خسته نشم و ساعت کاریم خیلی بالا بره.

عباس: اولین احساسی که مشروبات الکلی می‌ده یک حس سرخوشی و شادی هستش و باعث می‌شه احساس کنی هیچ مشکلی نداری و آزاد هستی و اولش اکثراً به صورت تفننی استفاده می‌کنند ولی کم کم بهش وابستگی پیدا می‌شه و معتاد می‌شند.

امیر: یک خوشحالی کاذب به آدم دست می‌ده. این مشروبات الکلی که متأسفانه کاذب هستش و اعتیاد به الکل که دارم و این خوشحالی کاذب.

امید: وقتی شیشه مصرف می‌کنم خیلی خوب می‌شه خیلی تمرکز بالا می‌ره و خیلی راحت‌تر رانندگی می‌کنم و فشار کارم رو کم می‌کنه. شاید هم من اوایل مصرف مواد یا ماه عسل مصرف باشیم ولی کلاً مواد به من آرامش می‌ده توی رانندگی.

تبیین اجتماعی - فرهنگی هم‌جواری شغلی با مصرف مواد مخدر و تصادفات جاده‌ای ...

۳- همنشینی؛ منظور از همنشینی، نشست و برخاست و مراوده با دوستان، اقوام و یا همکاران مصرف کننده مواد می‌باشد. مشارکت کنندگان تحقیق، در برابر جمع دوستانه یا پیشنهاداتی که همکاران یا دوستانشان برای مصرف مواد مخدر یا مشروبات الکی می‌دادند، بسیار پذیرا و غیر قابل مقاومت در برابر این گونه وسوسه‌ها بودند. به مثال‌های زیر از خلال صحبت‌های مشارکت کنندگان، توجه فرمایید. جواد می‌گوید: راننده‌ها که دور هم جمع می‌شدند هر کی یه چیزی میگه و از هر دری سخنی هست یکی میگه مشروب خوب هست و یکی می‌گه مواد خوب هست و من سمت مشروب هم کشیده شدم. مهدی: دوستان من تأثیر داشتند تو اعتیادم و من اولین بار پیش دوستم شروع به کشیدن مواد کردم. امیر: از نه سال پیش اعتیاد پیدا کردم به مشروبات الکی. برادرم هم مثل خودم اعتیاد داره به مشروبات الکی. دوستان من خیلی تأثیر داشتند تو اعتیادم و وقتی تو جمع‌شون بودم مشوق بودن و از لحاظ روحی تأثیر داشتند. این جمع دوستان که مشوق هستند و هر بار می‌بینم که تشویق به مصرف می‌شم و نتونستم ترک کنم. دوستان ناباب فقط دورت هستند.

امید: ولی دوست‌هام خیلی تأثیر داشتند روی اعتیاد ما. وقتی رفت و آمد می‌کنی باید هم‌رنگ بشی.

۴- تقویت افتراقی؛ رابرت برگس و رونالد ایگز مدعی هستند که شخص زمانی کج‌روانه رفتار کردن را برمی‌گزیند که مورد تشویق قرار گرفته، یا تنبیه نشده باشد. محقق در این تحقیق به این نتیجه رسید که رفع خماری و لذت کاذب ناشی از مصرف مواد، به عنوان پاداشی برای ادامه مصرف مواد در میان مشارکت کنندگان (رانندگان کامیون) بود. اگر چه آن‌ها تنبیه‌های بسیاری از جمله، خسارات جانی و مالی، وضعیت بد اقتصادی و از دست دادن پرستیژ و پایگاه اجتماعی؛ متحمل شده بودند؛ اما در برابر ایجاد وسوسه‌های مصرف تحمل ناپذیر و منفعل بودند.

سعید می‌گوید: اعتیاد خیلی تو خانواده‌ام بود. من بابام معتاد بود و جمع دوستان هم تأثیر گذاشته من از وقتی یادم میاد اعتیاد تو خونه ما بود. عباس می‌گوید: علت کشیده شدن من به سمت مشروبات الکی و سیگار دوستان ناباب دوره نوجوانی بود. و همین‌طور جمع دوستان و آشنایان که مبتلا هستند و یک جوری آدم می‌خواد هم رنگ کنه خودش رو با اینا.

اکبر: شیشه مصرف می‌کنم. تو خانواده، پدرم هم اعتیاد داره. من تو محیط کار پیش استادم نشسته بودم و حساب کتاب می‌کردیم که خمار بود و شیشه می‌کشید که من هم مصرف کردم باهش.

حجت: دوست‌هام خیلی تأثیر داشتند توی اعتیادم و کلاً دوست خیلی مهم هستش. من بعضی وقتا تصمیم می‌گرفتم ترک کنم ولی یک روزه بود و نمی‌تونستم ترک کنم.

شرایط مداخله گر

باورهای کلیشه‌ای در مورد مصرف مواد و شغل رانندگی؛ بر طبق مصاحبه‌های انجام شده از رانندگان، این پیش فرض و کلیشه‌ها در میان آن‌ها شایع بود که نتیجه این کلیشه‌ها، عادی

سازی و نیاز به مصرف مواد مخدر و الزام آن‌ها برای ادامه شغل رانندگی می‌باشد. به عنوان مثال، امید می‌گوید: وقتی رانندگی می‌کنم تو جاده خیلی سخت هستش و بعضی وقتا سه روز طول می‌کشه تا بار رو ببرم و خالی کنم و چون تنها هستم تو راه خیلی خسته می‌شدم. به خاطر شغل و فشار کارم مواد مخدر مصرف می‌کنم. من الان به خاطر فشار کارم هست که مواد می‌کشم قبلاً به خاطر جوونی و نوجونی بود ولی الان به خاطر کارم هست.

محمد: در گذشته رسم بوده که اگر راننده مواد مصرف نکنه دچار خواب آلودگی می‌شه اگه به نظر رایج بین مردم نگاه کنیم که می‌گند، راننده باید حتماً مواد مصرف کنه کسی که شغل رانندگی رو انتخاب می‌کنه حتماً باید معتاد باشه. اگه به عقل رجوع کنیم که اشتباه هست.

سعید: قبل از شروع کار رانندگی مواد مصرف می‌کنم و باعث می‌شه کارم رو خوب انجام بدم ولی وقتی زیاد مصرف می‌کنم دست‌هام می‌لرزه مواد اصلاً خوب نیست.

احسان: تو جاده وقتی رانندگی می‌کنم دو نفر هستیم با کمک راننده که یکی مون می‌خوابه و اون یکی رانندگی می‌کنه چون تنها هستیم و بیش‌تر مسافرا حرف نمی‌زنند مواد استفاده می‌کنم که بتونم خستگی راه رو تحمل کنم و با دل جاده حرف بزنم.

امید: وقتی رانندگی می‌کنم تو جاده خیلی سخت هستش و بعضی وقتا سه روز طول می‌کشه تا بار رو ببرم و خالی کنم و چون تنها هستم تو راه خیلی خسته می‌شدم. به خاطر شغل و فشار کارم مواد مخدر مصرف می‌کنم. من الان به خاطر فشار کارم هست که مواد می‌کشم قبلاً به خاطر جوانی و نوجوانی بود ولی الان به خاطر کارم هست.

مناسبات فرهنگی طبقه پایین؛ به اعتقاد میلر آن چه باعث می‌شود جوانان طبقه پایین بزه‌کار شوند، شدت توجه و دلبستگی آن‌ها به ارزش‌های طبقه پایین جامعه است. وی علت ظهور و دوام این خرده فرهنگ را در نیاز جامعه به نیروی کارگران نیمه ماهر می‌داند که باید کار سخت و تکراری کنند. به زعم محقق، طبقه پایین فرهنگی و اجتماعی مشارکت کنندگان، از عمده دلایل مداخله‌گر در گرایش و استعمال و اعتیاد به مواد مخدر در بین رانندگان مشارکت کننده در تحقیق، به شمار می‌رود. مناسباتی که در بین طبقه فرودست فرهنگی جامعه حاکم است، آن‌ها را گرفتار شغل‌هایی با کار و مشقت بالا و دستمزد پایین می‌نماید. در این طبقات اجتماعی، فرصت مالی و بستر فرهنگی لازم برای بروز و شکوفایی استعدادهای علمی، تحصیلی و خود شکوفایی افراد وجود ندارد و آن‌ها سعی در ادامه زندگی با حداقل امکانات دارند. به مثال‌هایی که از میان صحبت‌های مشارکت کنندگان تحقیق به دست آمده توجه نمایید.

محمد: من سیکل هستم به علت مشکلات مالی نتونستم ادامه تحصیل بدم. جواد: اسمم جواد هست و ۴۷ ساله هستم متأهل هستم و یک داماد دارم. دیپلم نگرفتم و تا دهم خوندم بعداً رفتم سراغ خدمت سربازی و بعدش کار. از زن اولم دو پسر دارم و از دومی یک پسر و یک دختر. همسر اولم پدرش معتاد

بود و خودش هم مواد می‌کشید و اهلش بود و ما با هم منقل درست می‌کردم و می‌کشیدیم. ولی همسر دومم خیلی مخالفت می‌کنه و من مجبور می‌شم جلوی اون خیلی نکشم، منقل درست می‌کنم. درآمد خوب هستش ولی زن اولم رو طلاق دادم اگه زن اولم هم بود هزینه دو تا زن زیاد می‌شد و قطعاً نمی‌تونستم دوتا شون رو تأمین کنم ولی داریم تو آشناها که معتاد هستند ولی وضع شون خیلی خوبه. ماشالله: حدود ۲۵ ساله که تو بیابانون‌ها کار می‌کنم و راننده کامیون هستم سیکل دارم. ۵۸ سال دارم و شش فرزند دارم. ازدواج دوم هم کردم از اولی دو تا فرزند دارم و از دومی چهار تا. تو خونه من و خانمم معتاد هستیم و برادرم هم هست سه چهارتا بیش‌تر نیستیم معتاد تو خانواده.

راهبردهای اتخاذ شده توسط مشارکت‌کنندگان

جبران؛ مشارکت‌کنندگان تحقیق، مکانیزم‌هایی را برای دفاع و توجیه خود و یا برگشت به زندگی عادی بدون اعتیاد و وابستگی به مواد، به کار می‌بردند. یکی از این مکانیزم‌ها جبران گذشته و سعی در اصلاح عادات نادرست و ترک اعتیاد با روش‌های مختلف (بستری شدن در کمپ، جایگزینی مواد با مواد سبک تر و کم اعتیاد آورتر)، داشتند. به ندرت (جز یک مورد)، توانسته بودند، در مسیر جبران، موفق شوند. اما آرزوی همه آن‌ها برگشت به زندگی عادی و جبران گذشته بود. مثال‌های زیر شاهدی است بر این تلاش‌ها.

محمد علی: چند بار کمپ رفتم و می‌خواستم ترک کنم متأسفانه نتونستم و الان حدوداً شش ماه هست ترک کردم و اگه خدا بخواد می‌خوام ترک کنم.

محمد: من تو زندان که به فرمایش امام خمینی گفتند که زندان‌ها را دانشگاه کنید، باعث شد من تفسیر و تعبیر قرآن یاد بگیرم و الان مربی‌گری قرآن یاد گرفتم و مفسر قرآن هستم و این مفسر قرآن شدن رو مدیون فرمایش حضرت امام هستم.

شاهرخ: من چند ماه کم مصرف کردم و کنترلی که گفتم من می‌تونم ترکش کنم که نتونستم و برگشتم سر جای اولم. هی رفتم کمپ اومدم ولی متأسفانه نشد ترک کنم.

علیرضا: تا حالا کم و زیاد نکردم قرص رو یکی صبح می‌خورم و یکی هم شب ولی می‌خوام که ترکش کنم. به خاطر همین الان اومدم کمپ برای ترک.

کاهش مصرف یا جایگزینی انتخابی؛ مشارکت‌کنندگان در تحقیق، در مواردی عدم استطاعت مالی، یا نیاز به انجام آزمایش خون (برای پنهان کاری)، یا اقامت در شهر (غیر مواقع رانندگی)، با کاهش یا جایگزینی مواد مصرفی، میزان و نوع مصرف و نیز وابستگی به مصرف‌شان را تنظیم می‌کنند. مثال‌های زیر نمونه‌هایی از به کار بستن این راهبرد در بین رانندگان می‌باشد.

امید: من وقتی تو جاده نیستم و شهر هستم کم‌تر مصرف می‌کنم. همین‌طور وقتی که وضع اقتصادی خوب نباشه. جواد: من وقتی پولم زیاد بود می‌رفتم مواد بهتری می‌خریدم و وقتی پولم کم بود مجبور می‌شدم مواد کم‌تری بخرم یا مواد جایگزینی بدتری رو تهیه کنم. و یا اگر می‌خواستم آزمایشی

بدم مواد کم‌تر مصرف می‌کردم که پلیس شک نکنه و یا آلبیمو می‌خوردم ولی در حالت کلی تداوم داشت مصرف مواد. ولی بیش‌تر وقتا از شربت استفاده می‌کنم (به دلیل مخالفت همسر با بساط منقل). احسان: بعضی وقتا که گیر نمیداد کم‌تر مصرف می‌کنم یا جنس خوب پیدا نمی‌کنم مجبورم مصرف مواد رو زیاد کنم. بستگی به شرایط کار و مالی داره بعضی وقتا مسافر نیست و نمی‌تونم مواد تهیه کنم و یا شرایط جوری میشه که کنترل می‌کنند نمی‌تونم تو جاده با خودم ببرم و در این شرایط مصرف کم یا زیاد میشه.

اکبری: مصرف مواد رو وقتی کم می‌کنم که پول نداشته باشم و هرچی در میارم صرف مواد میشه. امیر: وضعیت اقتصادی متوسطی دارم و اگه اعتیاد نداشتم خوب بود که متأسفانه اعتیاد دارم. شرایط مالی و اقتصادی‌ام خوبه باشه بیش‌تر استفاده می‌کنم و اگه خوب نباشه کم‌تر استفاده می‌کنم. اگه پول خوبی بدی جنس بهتر گیت میاد و بیش‌تر استفاده می‌کنی.

پیشنهاد تنبیهی؛ راهبرد دیگری که مشارکت‌کنندگان در تحقیق پیشنهاد می‌دادند، افزایش نظارت و اقدامات تنبیهی پلیس از جمله افزایش میزان جریمه‌ها، یا تست‌های اعتیاد دقیق‌تر و عدم اعتبار گواهینامه به مدت ۶ ماه در صورت مثبت بودن تست اعتیاد و ... بود. رانندگان، بر این باور بودند که نظارت و تویخ‌ها و تنبیه‌های بیش‌تر، اراده آن‌ها را در ترک اعتیاد و عدم رانندگی بعد از استعمال مواد، بیش‌تر خواهد کرد.

سعید: به نظر من اصلاً نباید به افرادی که اعتیاد دارند گواهی نامه بدن خیلی مشکل‌ساز هست باید رانندگی با هوشیاری کامل باشه و آزمایش اینا بگیرند و گواهی نامه ندن به افراد معتاد. احسان: راهکاری که به نظرم می‌رسه اینه که تعداد تست‌هایی که پلیس تو جاده‌ها می‌گیره بیش‌تر بشه و مرتب بگیرند چون بیش‌تر راننده‌ها اصلاً براشون مهم نیست چون تست نمی‌گیرند و اونا هم مصرف می‌کنند.

رحیم: پلیس باید سخت‌گیری کنه و تست بگیره. امید: باید پلیس‌های راه نظارت رو بیش‌تر کنند و تست و آزمایشات زیادتری بگیرند و رسیدگی کنند به ساعات کار ما.

حمایت خانواده؛ خانواده، همواره یکی از مهم‌ترین و بنیانی‌ترین پایگاه‌های اجتماعی شدن، رضای نیازهای عاطفی و دورنی شدن ارزش‌هاست. اهمیت خانواده در تمام جوامع، بر همگان آشکار می‌باشد. حمایت یا عدم حمایت خانواده از فرد و عضو خود، می‌تواند نتایج و پیامدهای بسیار متفاوتی در زمینه‌های مختلف زندگی انسان‌ها، داشته باشد. جلب حمایت و پشتیبانی خانواده، یکی از راهکارهای تعدادی از مشارکت‌کنندگان برای فایق آمدن بر اعتیاد و وابستگی به مواد می‌باشد. برای این منظور، تعدادی از مشارکت‌کنندگان تحقیق، با پشتیبانی و حمایت خانواده سعی در ترک مواد یا کنترل میزان و نوع مواد مصرفی خود می‌کردند. مثال‌های زیر نمونه‌هایی از این راهبردهاست.

اکبر: خانواده‌ام خیلی سعی کردن که من معتاد نشم ولی نتونستند. حجت: واکنش خانواده‌ام بعد از اعتیاد سعی می‌کردند که من ترک کنم. ولی من اوایل انکار می‌کردم که مصرف نمی‌کنم.

تبیین اجتماعی - فرهنگی هم‌جواری شغلی با مصرف مواد مخدر و تصادفات جاده‌ای ...

شاهرخ: خانواده من ده سال سر اعتیاد برادرم عذاب کشیدن تا تونستند ترکش بدن ولی من چون عاشق مواد هستم نمی‌تونم ترک کنم.

پیامدهای پدیده هم‌جواری شغلی با مواد

عادی شدگی؛ منظور از عادی شدگی، از بین رفتن قبح و ترس از اعتیاد و مصرف مواد در حین رانندگی و عمومیت و فراگیری این کار در نزد کامیون داران یا رانندگان می‌باشد. این عادی شدگی دلایل زیادی از جمله باورهای کلیشه‌ای و مجاورت شغلی و ملازمت رانندگی طولانی مدت با مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی دارد. در هر صورت عادی بودن پدیده مورد نظر، از اصلی‌ترین پیامدهای هم‌جواری شغلی در مصرف و وابستگی به مواد، چه در نظر رانندگان و چه در بین عموم مردم (مسافران یا مدیران پایانه) دارد.

به عنوان مثال، محمد رضا می‌گوید: من تو خانواده‌ای بودم که هرکی درد داشت می‌گفتند بهش تریاک بدین و همین جوری معتاد شدم.

محمد: ولی اگه یک راننده مواد بکشه حتی مسافرا هم این رو می‌دونند که راننده جماعت باید معتاد باشه.

زندان؛ زندان و حبس‌های کوتاه و بلند مدت، از جمله پیامد مصرف مواد و تصادفات ناشی از آن و خسارات جانی و مالی به خود و دیگران در بین مشارکت‌کنندگان این تحقیق بود. با وجود معایب و مزایایی که بر زندان و زندانی کردن افراد قانون شکن وجود دارد، می‌توان زندانی کردن افراد را اتخاذ تدابیری جهت کاهش اثرات سوء زندان و مجاورت با افراد خلاف کار حرفه‌ای، کاهش داد. برای این منظور باید مطالعات میدانی و فراتحلیلی عمیقی در مورد زندانیان و اثرات مثبت و منفی زندان بر آن‌ها و نیز استفاده از دانش و راهکارهای سایر کشورها، بهره جست. زیرا حذف حضور فیزیکی افراد از جامعه، حذف صورت مسئله می‌باشد. برای رسیدن به نتیجه دل‌خواه که عاری کردن جامعه از جرم و جنایت می‌باشد، باید از تکنیک‌های آموزشی و تشویقی برای نهادینه‌سازی اخلاق و ارزش‌های هنجاری بهره جست. در ادامه به نمونه‌های از مصاحبه که اشاره به پیامد زندانی شدن مشارکت‌کنندگان دارد، اشاره می‌کنیم.

محمد: به خاطر مشروبات الکلی و هم مواد مخدر دو سه مرتبه داشتم. دوره‌های ۱۸ ماه، ۲۴ ماه و سه سال هم دوره زندان داشتم.

جواد: یک بار هم زندان رفتم به خاطر مصرف مواد و تصادف.

ناهمنوایی خانوادگی؛ اختلاف با همسر و ناراحتی‌های مربوط به عدم تفاهم، در مردان راننده از جمله پیامدهای مصرف مواد و تصادفات ناشی از مصرف مواد بود. وضعیت نامناسب اقتصادی و بی‌اعتمادی و اختلافات ناشی از مصرف مواد، سبب ساز ناهمنوایی و اختلافات زناشویی در بین مشارکت‌کنندگان تحقیق، گردیده بود. منظور از ناهمنوایی خانوادگی، طلاق یا ترس از طلاق یا جدایی همسر، دوری از فرزندان، طرد شدن در خانواده و دیگر درگیری‌های خانوادگی می‌باشد.

جواد می‌گوید: پیامدهای مواد تو خانواده‌ام باعث شده تو خونه به خاطر مصرف مواد و مشروبات الکلی، دائماً جنگ و دعوا بشه.

علی: مشکلات زیادی تو خانواده‌ام به وجود اومده سر مواد. من با همسر سر این مواد مشکل دارم و همین‌طور با خانواده پدری‌ام مشکل ایجاد کرده. باعث آپروریزی شدم. باعث شده اونا با من دیگه کاری نداشته نباشند و ترکم کردند.

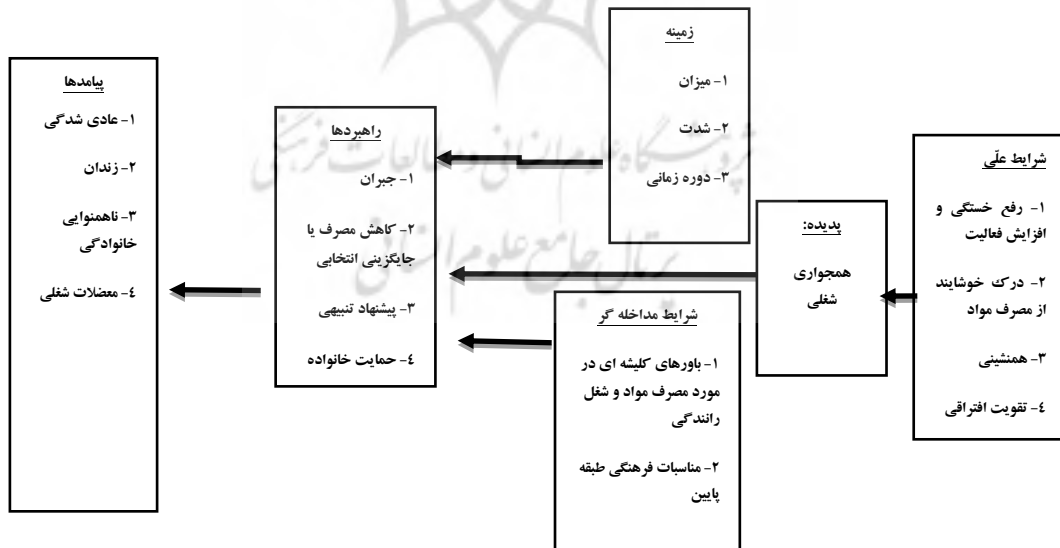
اکبری: روی خانواده خودم هم خیلی تأثیر داشته حتی تا دادگاه هم کشیده شده و خانواده‌های اطرافیان پا در میانی کردن که ما طلاق نگیریم. کلاً زندگیم رو هواست. هر موقع که می‌خوام برم بیرون مواد بکشم با خانمم بحثم میشه. تو خونه حوصله ندارم با بچه‌ام بازی کنم.

رحیم: من یک دختری دارم که کلاس چهارمه نه ماهه الان ندیمش خیلی دلم می‌خواد بینمش. همین‌جوری دلم می‌گیره دلم می‌خواد مادرم رو ببینم و خیلی سخته واسم من عاشق خانواده‌ام هستم.

معضلات شغلی: به وجود آمدن معضلات و گرفتاری‌های شغلی از جمله توقیف مدارک و گواهینامه رانندگی، بیکاری ناشی از مثبت بودن نتایج آزمایش اعتیاد و از دست دادن شغل، از جمله پیامدهای هم‌جواری شغلی و مصرف مواد مخدر می‌باشد.

محمد: یک بار تست اعتیاد گرفتن و یک بار تست الکل که مثبت شد و این باعث شد شش ماه بیکار بشم. مدارکم رو ازم گرفتند به مدت شش ماه. و تا از تویبخ در بیمار یک سال طول کشید.

قاسم: شغلم آزاده و قبلاً شغل داشتم ولی به خاطر اعتیاد از دست دادم. با اینکه کار ثابتی انجام می‌دم اعتیاد باعث شده که هم زندگی و سرمایه و پولم رو هم از دست بدم.

شکل (۱): مدل پارادایمی هم‌جواری شغلی

بحث و نتیجه گیری

تصادفات رانندگی در ایران یکی یکی از حوادث پرتکرار و حتی عادی در جامعه ایران محسوب می‌گردد که همه ساله تعداد بسیاری از مردم را به کام مرگ می‌کشاند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که رانندگان مشارکت کننده در تحقیق، نوعی هم‌جواری بین شغل خود و مصرف مواد احساس می‌نمایند. این احساس طبق گفته خود آن‌ها بر اساس باورهای کلیشه‌ای و هم‌نشینی با دیگر رانندگان حاصل شده و باعث گرایش رانندگان به مصرف مواد گردیده است. پیامدهای این پدیده (هم‌جواری شغلی) برای جامعه و به‌ویژه خود رانندگان بسیار سنگین و اسفبار بوده و باعث بوجود آمدن تصادفات سنگین با خسارات جانی و مالی زیادی گردیده است. نتایج این تحقیق با نظریه تقویت افتراقی رابرت برگس و رونالد ایکرز^۱ مطابقت دارد. بر اساس این نظریه، انجام چنین رفتاری بر وقوع این یادگیری از طریق فرآیندهای زیر تأکید می‌ورزد: ۱- فراگیری تعریف‌های شناختی، ۲- تقلید، ۳- هم‌نشینی افتراقی (سلیمی و داوری، ۱۳۹۴: ۴۰۱).

یافته‌های این پژوهش، با نتایج پژوهش علایی‌خرایم، (۱۳۹۷)، مبنی بر اینکه متغیرهای نظارت منفی خانواده، تعارضات خانوادگی، مصرف مواد در خانواده، اثر مستقیم معنادار بر مصرف مواد سبک و سنگین دارند، همسو می‌باشد. همچنین بر اساس نتایج تحقیق شمسعلی‌نیا، (۱۳۹۶)، با عنوان تبیین فرآیندی بهبودی در سوء مصرف کنندگان مواد مخدر را با روش کیفی نظریه زمینه‌ای (گردند تئوری)، بیکاری و داشتن خانواده معتاد از عمده دلایل گرایش به مصرف مواد مخدر به شمار می‌رود. یافته پژوهش حاضر، داشتن خانواده معتاد و نیز نداشتن شغل مناسب را از جمله علل گرایش به مصرف مواد یا مشروبات الکلی در مشارکت کنندگان پژوهش، به شمار می‌آورد. بر اساس یافته‌های پژوهش بیرز و همکاران، ۲۰۰۴، داشتن حمایت‌های بالا و بهره‌مندی از ارتباط مطلوب با والدین عوامل محافظت‌کننده در گرایش به مصرف مواد مخدر در هر دو گروه نوجوانان آمریکایی و استرالیایی است. همچنین در دسترس بودن مواد مخدر، مصرف مواد توسط والدین، جو عاطفی نامطلوب در خانواده و بروز طلاق در والدین از عوامل خطر ساز عمده در گرایش به سوء مصرف است. یافته‌های پژوهش حاضر نیز، صحت یافته‌های پژوهش فوق را تأیید می‌نماید.

در این پژوهش مشارکت کنندگان به افزایش نظارت و اقدامات تنبیهی پلیس از قبیل افزایش جریمه یا توقیف طولانی مدت گواهینامه رانندگی، به عنوان راهکاری برای ترک اعتیاد و عدم رانندگی در شرایطی که تحت تأثیر مصرف مواد هستند، اشاره کردند. بر اساس نظریه خنثی‌سازی^۲ دیوید ماتزا^۳، استفاده از فنون خنثی‌سازی، جوانان طبقات پایین را قادر می‌سازد بدون این که احساس تقصیر کنند، خارج از چارچوب اخلاق و قانون عمل کنند. در این پژوهش نوعی عادی‌شدگی و خنثی‌سازی ناشی از فراگیری مصرف

1- Robert. Burgess & Ronald. Akers
2- Social Learning Theory
3- David Matza

مواد مخدر در بین رانندگان به چشم می خورد که محقق علت آن را نظریه خرده فرهنگی^۱ میلر^۲ مبنی بر نیاز جامعه به نیروی کارگران نیمه ماهر می داند که باید کار سخت و تکراری کنند. همین سختی و ملالت باری شغل، و نبود امکانات رافاهی و مالی، سبب ساز گرایش رانندگان به لذت‌های کاذب با هدف بالا بردن توان و مقاومت بدن در برابر خستگی و بی‌خوابی می‌گردد. نقطه اشتراک همه مشارکت‌کنندگان در پژوهش، تصادفات رانندگی در شرایط متأثر از مصرف مواد مخدر بودند. بنابراین پیامد تصادفات جانی و مالی رانندگی، ارتباط مستقیمی با مصرف مواد مخدر در هنگام رانندگی داشت. اکثر این رانندگان عمده دلیل گرایش و استمرار مصرف مخدر را باورهای رایج در بین همکاران مبنی بر مؤثر بودن مصرف مواد مخدر در رفع خستگی و افزایش زمان بیدار ماندن، می‌دانستند. این رانندگان، تحت تأثیر همکاران خود، مصرف مواد را از الزامات و اقتضای شغل خود، قلمداد می‌نمودند.

منابع

- از کیا، مصطفی و ایمانی جاجرمی، حسین. (۱۳۹۰). روش‌های کاربردی تحقیق کاربرد نظریه بنیانی، تهران: کیهان.
- اسد امرجی، مرتضی. (۱۳۹۷). مدل درک خطر رانندگان با توجه به ویژگی‌های خطرات جاده و خصوصیات رفتاری، رساله دکتری رشته رشته مهندسی عمران و محیط زیست، دانشکده مهندسی عمران و محیط زیست، دانشگاه تربیت مدرس.
- بیرو، آلن. (۱۳۸۰). فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه‌ی باقر ساروخانی، تهران: کیهان.
- روشن فکر، پیام. (۱۳۹۷). تحلیل نابرابری‌های تصادفات جاده‌ای و پیامدهای سلامت آن در ایران و تعیین‌کننده‌های اجتماعی آن‌ها بر اساس مدل سازمان جهانی بهداشت، رساله دکتری تخصصی مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- سلیمی، محمد؛ داوری، صمد. (۱۳۹۴). جامعه‌شناسی کجروی، چاپ ششم، ویرایش دوم، قم: انتشارات حوزه و دانشگاه.
- شمسعلی‌نیا، عباس. (۱۳۹۳). تبیین فرآیندی بهبودی در سوء مصرف کنندگان مواد مخدر، رساله دکتری تخصصی پرستاری، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- علایی‌خرایم، رقیه. (۱۳۹۷). تدوین مدل مصرف مواد مخدر سبک و سنگین بر اساس پیش‌آیندهای فردی و محیطی، رساله دکتری رشته روان‌شناسی گرایش تربیتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان.
- محسنی تبریزی، علیرضا. (۱۳۸۳). وندالیسم، چاپ اول، تهران: انتشارات آن.

1- Subculture
2- Miler

- مردانی، فرزانه. (۱۳۹۴). بررسی علل تکرار جرم و بازگشت مجدد به زندان در بین زندانیان زندان مرکزی ایلام در سال ۱۳۹۳، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، رشته حقوق، گرایش جزا و جرم‌شناسی.

- نوروزی، علی. (۱۳۹۶). نقش اصلاح سوگیری توجه نسبت به محرک‌های مرتبط با مواد، همراه با و بدون تقویت و تنبیه در کاهش مؤلفه‌های مرتبط با اعتیاد در معتادین به مواد مخدر در حال ترک، پایان‌نامه دکتری، رشته روان‌شناسی، گرایش روان‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز.

- Alicia, D& Peter, N. (2010). Extent and Influence of Recreational Drug Use on Men And Women Aged 15 Years and Older in South Africa. *African Journal of Drug & Alcohol Studise*, 9(1), 33-48.

- Beyers, J.M; Toumbourou, J.W; Catalano, R.F; ARTHUR; & Michael W. (2004). A crossnational comparison of risk and Protective Factors for adolescents substance use: The United States and Australia. *Journal of Adolescent Health*, VOL. 35, N.1,: 3-16.

- Bhalla K, Naghavi M, Shahraz S, Bartels D, Murray CJL. (2009). Building national estimates of theburden of road traffic injuries in developingcountries from all available data sources: Iran. *Inj Corte*", the *Amercan Journal of psychiatry*, 159, 10: 1642.

- Beiderman, J., Dina R. hirshfeld- becker, gerrod F. rosenbaum & sarah G. Perenick. (2001). lack of association Between Parental alcohol or drug addiction and behavioral inhibition in children, the *American journal of psychiatry*, 158, 10.:1731.

- Chassin, L. Clark C. Presson, Jennifer Rose, Steven J. Sherman. (2007). What is the addiction ? age-related differences meaning of addiction", *Drug and Alcohol dependence*, 87: 30-38.

- Friedmann, P.D., stephenie C. Lemon, Bradley J. Anderson,micheal D. Stein. (2003). predictors of fllow-up health status in the drug abuse treatment outcome study (DATOS), *drug and alcohol dependence*, vol. 69,: 243-251.

- Goldstein, R. Z., Nora D. VolKow. (2002). Drug addiction and its underlying neuobiological bass: Neuroimaging evidentnce for involvement the foral of the involvement of the frontal cortex;159(10):1642-52.

- Golstein, Paul, James A. Swartz, Zoran Martinovich. (2005). An analysis of the criminogenic effects of terminating the supplemental Security income for drug impairment category for drug addiction and alcoholism, *Contemporary drug problem*, 30, 1/2,:391.

- Jafari N, Naghavi M. The incidence and Daly due to road injuries during 2001-2004. *Teb va Tazkieh* 2006; 14(3-4): 58-64.

- Johnston, L. D., and Others. (2006). Monitoring the Future National Survey Results on Drug Use, 1975-2005. Volume 1: Secondary school Students(NIH Publication. No 06-5883). Bethesda, MD: National Institute on Drug Abuse, 684.

- Maithya W, R. (2009). Drug Abuse in Secondary Schools in Kenya: Develoing a Program For Prevention and Intervention, Ph.D Unpublished Dissertation, University of South Africa.

- Martins, S.S; Storr. C.L; Alexander, P.K; & Chilcoat, h. D. (2008). Adolescent Ecstasy and other Drug use in the national survey Parents and youth: the role of sensationseeking, Parental monitoring and Peers drug use. *Addictive Behaviors*, Vol. 33,: 919-935.

- Miller, T. R., Lesting, D.C. & Smith, G. S. (2001). Hkjry Risk Among Medically Identified Alcohol and Drug Abuser, *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 25(1), 54-59.
- Mohammadi G. (2010). Pattern of deaths and injuries in road crashes on three main entrance roads in Kerman, Iran. *Int J Inj Contr Saf Promot* 2010; 19(4): 1-4.
- Shamsa M, Shojaeizadeha D, Majdzadehb R, Rashidian A, Montazeri A. (2011). Taxi drivers' views on risky driving behavior in Tehran: A qualitative study using a social marketing approach. *Accid Anal Prev* 2011; 43(3): 646-51.
- Rossi, Carla. (2004). Operational models for epidemics of problematic drug use: the Mover- Stayer approach to heterogeneity", *socio- economic planning sciences*, 38,: 73-90.
- Sloves, Harold. (2000). drug treatment for drug addiction: surmounting the barriers, 20,4,: 42.
- Strauss, A.& Corbin,J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Second Edition. London: Sage.
- Sussman, S; Gunning,M; Lisha, N; Rohrbach, L. A; Kniazev, V& Masagutov, R. (2009). Concurrent Predictors of drug use consequencs among U.S and Russian adolescnts. *Salud Drogas*, vol. 9, No. 2,:129-148.
- Swartz, J.A.,zoran martinovich & Paul Goldstein. (2003). An analysis of the criminogenic effects of terminating security the supplemental Income impairment security income impairment category for drug addiction and alcoholism", *contemporary drug problems*, 30, 1/2,: 391.
- Thompso marijuana, R.G.,& Auslander, W.F. (2007). Risk factors for alcohol and use among adolescents in foster care. *Journal of Substance Abuse Treatment*, vol. : 61-69.
- Volkow, N,d. (2005). What do we know about drug addiction?, *The American journal of Psychiatry*, 162,8,:1401.
- Winger, G., james H. woods, ghad M. galuska & tammy wade-galuska. (2005). behavioral prespectives on the neuroscience if drug addiction", *journal of the experimental analysis of behaviour*, 84,3,: 667.
- Winkler, D., Honathan P. C., Doris A. B.& Gernot tragler. (2004). Estimating the relative e fficiency , " various estimating th of fromes of Prevention at different stage of a drug epidemic", *socio- economic Planing sciences*, 38. :43-56.
- World Drug Report. (2012). United Nation Office on Drugs and Crime(UNODC). Corte", *the American Journal of psychiatry*, 159, 10, : 1642.